

УДК 811.161.2–3.09

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЗИ О.ЗАБУЖКО ТА М.МАТІОС (СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ)**Ісаєнко К.П.**

Стаття присвячена аналізу особливостей художнього стилю О.Забужко та М.Матіос.

Ключові слова: жіноча проза, художній стиль, рецептивна модель.

В статье рассматривается стилистическая специфика прозы О.Забужко и М.Матіос.

Ключевые слова: женская проза, художественный стиль, рецептивная модель.

The paper is devoted to the analysis of belletristic style of O.Zabuzhko and M.Matios.

Key words: belletristic style, receptive model.

Стилістика української жіночої прози кін. ХХ – поч. ХХІ ст. постає, вочевидь, як поле для експериментів, в межах котрого реалізуються різнотипні світоглядні моделі. Ці моделі, власне, і відображають особливості індивідуального стилю письменників, адже будь-яка концепція творчості позначена авторською суб'єктивністю. Тож ця стаття є спробою компаративного аналізу стилістичних особливостей та рецептивно-презентаційних моделей художньої прози О.Забужко та М.Матіос, творчість котрих сьогодні продовжує викликати непересічний інтерес дослідників. Особливо цікавими названі постаті є і в тому сенсі, що кожна з цих авторок є представницею унікального, своєрідного письма, яке тонко відображає на загал проблеми нашої доби.

Категорія стилю є багатокомпонентним поняттям, яке включає чимало складників: від авторської концепції світу і людини, рівня близькості художнього твору до життєвого контексту автора, літературну традицію, способи і форми мистецького вираження мовної стилістики, що відповідає розкриттю теми чи проблеми. Змістове наповнення і характер складників індивідуального стилю корелюються типом світосприйняття, світорозуміння письменника, його естетичною свідомістю та суб'єктивно-оцінною позицією, а отже – стиль пов'язується також і з ритмами часу, який, у свою чергу, пропонує актуальні рецептивно-презентаційні моделі, що їх так чи інакше подає автор, оскільки творчість має психологічну та історичну зумовленість. Зрештою, поняття стилю визначає і специфіку рецептивної моделі, яка постає у творчості митця. Тож на прикладі художнього доробку двох найбільш відомих сучасних українських письменниць спробуємо визначити спільне і відмінне на рівні

рецептивно-презентаційних моделей буття у творах кожної з них. Визначимо критерії, за котрими визначаємо рецептивно-презентаційні моделі кожної з письменниць: 1) домінуючий тип героя (героїні) у художньому творі (рецепція); 2) генетична своєрідність (жанрова презентація); 3) моделювання художньої дійсності на рівні заголовків творів (знаково-символічна презентація).

Домінуючий тип героя (героїні) у художньому творі (рецепція). Образ жінки в прозі М.Матіос відрізняється своїм складним психологізмом, подекуди навіть трагізмом, в основі якого особиста драма пошуку гармонії. Проза Марії Матіос у буквальному сенсі “проговорює” психологічний досвід жінки, набутий нею в час великих суспільних перемін. Змальовуючи історичні, національні, суспільні сфери буття жінки, автор зачіпає такі тематично-сміслові опозиції, як “жінка – держава”, “жінка – нація”, “жінка – політика”. У її новелах, повістях, романах на високий філософсько-екзистенційний рівень піднімаються теми материнства, родинних цінностей, жіночого бунту, сексуальної свободи, жіночої самотності, реабілітованої тілесності тощо. Стиль М.Матіос відзначається багатством лексики, яка вміщує найрізноманітніші пласти: від фольклорного до книжного, від публіцистичного до просторічного, від рафіновано літературного до діалектного. Національна ідентичність героїв прози виразно підкреслена локальними діалектизмами. Від малої прози, константи індивідуального стилю закріпилися великою прозою (“Солодка Даруся”, “Майже ніколи не навпаки”, “Мама Маріца” тощо). Великі та малі епічні форми М.Матіос – явище цілісне передусім на проблемно-тематичному рівні, тобто є всі підстави говорити про те, що кожен прозовий твір письменниці постає не сам

собою, а в межах єдиного художнього організму, де кожен елемент окремого вписується в структуру цілого [1].

У прозі М.Матіос індивідуальний стиль не позбавлений публіцистичності, що поєднується з іронічно-гротескним сприйняттям української дійсності. Роман “Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів”, з його відлунням бурлеску й трагедії, використанням архетипних моделей, подає цікавий матеріал для підтвердження висновків про результативність поєднання традиційних і новаторських підходів до відтворення дійсності як на змістовому, так і на формальному рівнях. Визначальним засобом розкриття явищ дійсності в аналізованих текстах є психологічна обґрунтованість поведінки. Письменницю найбільше цікавить людське, передусім жіноче “Я”. В її новелах, повістях, романах поряд із зовнішнім сюжетом розвивається внутрішній, що відбиває динаміку почуттів жінки.

Якісно інший жіночий образ постає у творчості Оксани Забужко. Найбільш виразно презентовано екзистенційний пошук саме у текстах цієї авторки. Поведінкова модель героїнь переважно реалізується через реалістичну оповідну структуру з імпліцитним екзистенційним планом вираження. Своєрідна домінанта віталістичної концепції та ідеалізму часто межує з “інтелектуальним містицизмом” (“Я, Мілена”). Найпоширенішим художнім типом жінки у О.Забужко є жінка бунтівна, яка має багато спільного з образом біблійної Ліліт, відомої своїм протистоянням усталеній патріархальній структурі. Різні іпостасі “слабкої статі”, яка зважається на відкритий бунт проти свого середовища, виписані з глибоким проникненням у неповторний жіночий душевний космос. У “Казці про калинову сопілку” мотиви архаїчного і біблійного сюжетів, активізуючись крізь символічний ряд деталей, складають основу буття-сюжету. Авторка відтворює архетипну модель братовбивства на основі паралельно-асоціативних зв'язків між різночасовими шарами культури. Процес осягнення традиційної структури взаємним братів реалізується на різних формально-змістових рівнях. Підтримуємо думку Н.Зборовської, яка пропонує розуміння прози О.Забужко як “конфлікт із Богом” [2]. Витоки Ганнусиної деструкції спротиву слід шукати у чоловічому естві культури, а в іншому вимірі – в онтологічних основах буття.

У повісті О.Забужко “Інопланетянка” сприйняття часу автобіографічною героїнею Радою позначене чуттєвим компонентом (що характерне для творчості письменниці в цілому). Суть образу Ради у тому, що її “істота” говорить “безсловесним поривом”, який відображає стадію інтуїтивного пізнання, сферу несвідомого. Цей стан відчуття цілісності, повноти, єдності порівнюється з любов'ю, екзистенційне трактування якої полягає в об'єднанні розколотих частинок, прагненні до гармонії. Це підтверджують і метафори застигlosti, непорушності, коливання. Творчість у концепції О.Забужко логічно пов'язана з категорією пізнання і свободи. У повісті “Інопланетянка”, романі “Польові дослідження з українського сексу” представлена екзистенційна інтерпретація природи мистецтва, адже митець є посередником між дійсністю і людьми. Реальність мистецтва, в інтерпретації О.Забужко, є

сферою комунікації, оскільки творець вибудовує вже досліджений, а не відчужений світ. У творях О.Забужко аналізується світоглядно-концептуальна опозиція “культура – цивілізація”, специфіка моделювання інформаційного суспільства, статус жінки в ньому на основі психоаналітичної теорії, акцентується схожість концепцій письменниці з положеннями праць Ж.Бодрийяра, Р.Генона (повість “Я, Мілена”, “Книга буття. Глава четверта”).

Генологічна своєрідність (жанрова презентація). Письменники-прозаїки звертаються до жанрів малої прози, як правило, перед написанням великої епіки. Обидві письменниці, творчість яких розглядаємо, у прозових жанрах звертаються до новели, оповідання, повісті, роману. Але зміст новели, втім, як і роману, у кожній авторки корелюється відповідно до світоглядної позиції. О.Забужко виступає чи не найбільш активним новатором стосовно презентації нових жанрових форм. Її улюблені текстові форми: записки, хроніки, описи – уточнюються і корелюються власне авторським конструктивом: “до постановки проблеми”, тобто авторка презентує свій вектор і тільки, часто лишаючи тему ніби “недописану”. Щодо прози художньої, то тут О.Забужко скоріше постає навіть як постмодерний автор, аніж як класичний.

На рівні експериментів із жанрами особливо цікавою є проза М.Матіос, зокрема її так звана “колажна” авторська манера. Результатом художнього пошуку М.Матіос у царині композиційних засобів стало створення рухливої структури твору, що підтвердило необмежені комбінаторні можливості гри з читачем (“Фуршет”). Письменниця апробує як класичний спосіб організації текстового матеріалу з лінійним сюжетом і можливими ретроспекціями (“Апокаліпсис”, “Не плачте за мною ніколи”), так і постмодерний виклад, для якого характерні багатоплановість, асинхронність композиції (“Щоденник страченої”, “Майже ніколи не навпаки”). Осібне місце у прозовому дискурсі авторки посідає близька до потоку свідомості психологічна оповідь, яка за формою є суцільним внутрішнім монологом (“Детектор”, “По праву сторону твоєї слави”). Сама М.Матіос суть власних жанрових презентацій передає описово: “гомеричний роман-симфонія”, “повість-мелодрама”, “роман-сага в новелах” тощо. Таким чином, виразно національна стильова специфіка епічного набутку нашої сучасниці забезпечується триєдиною зцементованістю традиційних, модерних і постмодерних текстових стратегій.

Моделювання художньої дійсності на рівні заголовків творів. У різноманітних своїх виявах функціонує в аналізованій прозі заголовковий комплекс, виступаючи передусім генератором енергії художнього тексту, прийомом, стилем, що уможливорює осмислення буттєвих проблем на знаково-символічному рівні. Назви творів одного письменника дозволяють простежити динаміку розвитку естетичної природи заголовка з погляду жанрово-композиційної специфіки. Заголовки – це також окрема система, яка виробляється на шляху опанування технікою слова. І у М.Матіос, і у О.Забужко система заголовків є додатковим (і не останнім) критерієм аналізу. Маючи високу енергетичну зарядженість, заголовок літературного твору здатний залучати читача до

силового поля авторської ідеї, формувати у реципієнта складний комплекс реакцій, настроїв і смислів, скеровувати процес сприйняття у відповідному, бажаному для автора напрямку. Найбільш красномовним у цьому сенсі є творчий доробок М.Матіос, заголовки творів якої виразно функціональні. Вони або вказують на центрального персонажа (“Анна-Марія”, “Анти-Марія”, “Мама Маріца”, “Солодка Даруся”, “Юр’яна і Довгопол”), або окреслюють проблему твору (“Апокаліпсис”, “Життя коротке”, “Нація. Одкровення”), або ж навіть визначають жанрову належність твору (“Бульварний роман”, “Щоденник страченої”). Характерною для М.Матіос є модель заголовка, яка базується на формулюванні спонукальної конструкції: “Вставайте, мамко...”, “Будьте здорові, тату”, “Признай свою дитину”, “Не плачте за мною ніколи”, “Прощай мене”, “Просили тато-мама”. У системі заголовків О.Забужко можна визначити присутність двох яскравих типів назв: по-перше, заголовки констативні, прозорі стосовно подальшого змісту твору (“Сестро, сестро”, “Дівчатка”, “Я, Мілена”, “Інструктор з тенісу”), по-друге, це символічні, лейтмотивні заголовки, для дешифрування яких від читача вимагається певна сума життєвих знань (“Польові дослідження українського сексу”, “Казка про калинову сопілку”) і здатність до інтелектуальних рефлексій та можливість ці знання використати, ситуативно дешифрувати. Проза О.Забужко є найбільш інтелектуально “завантаженою”, вона вимагає

пильної уваги і жодним чином не може бути сприйнята буквально. Підтексти прози О.Забужко глибокі і багатопланові [3].

Творчість обох письменниць сформувала в сучасній українській літературі потужну “концептосферу” (Д.Лихачов) з таких базових понять, як Бог, Батьківщина, мораль, любов, життя, смерть, гріх, спокута, пам’ять. В сучасній українській прозі проглядаються три основні тематичні масиви: минуле українського буття в усіх його складностях і суперечностях, жінка у кращих і гірших виявах своєї людської сутності, сучасне у його драматичній, але не безнадійній перспективі. Якщо у О.Забужко на першому місці – жінка-інтелектуалка, що бунтує і самостверджується, то у М.Матіос – жінка-сповідальниця, спокутниця, грішниця, яка, тим не менш, не позбавлена соціальних амбіцій. Разом з тим концептуальною спільною домінантою таких різних авторок є Нація, а найяскравішим проявом образу вітчизни в текстах письменниць постає збірний і багатоплановий образ Жінки (матері, коханої, сестри, України).

Сформовані у творчості українських письменниць рецептивно-презентаційні моделі буття унаочнюють розмаїтість і концептуальність сучасної української прози, а індивідуально-стилістичні особливості прози письменниць можуть бути вивчені у подальшому крізь призму сучасних літературознавчих методологій, зокрема наратології та рецептивної естетики.

Література

1. Насмінчук І. А. Проза Марії Матіос: до характеристики індивідуального стилю / І. А. Насмінчук // Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам’янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. – Чернівці, 2006. – Вип. 1. – 2006. – С. 94–100.
2. Зборовська Н. Код української літератури / Н. Зборовська. – К. : Смолоскип, 2010. – 570 с.
3. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: вибрана есеїстика 90-х / О. Забужко. – К. : Факт, 1999. – 340 с.
4. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 299 с.